

קבלת מצוות בגיור

קבלת המצוות כמרכיב בתהליך הגיור

הרב אפרים ולץ

שאלת קבלת המצוות וגדריה בגיור, היא מן השאלות המשמעותיות ביותר, הן מן הבחינה הפרקטית, שהלוא היא שאלה שנשאלה מאות פעמים בדורות האחרונים, מאז הולדת היהודי ה'חילוני' על גלגוליו השונים, והן ברמה העקרונית בכך שהיא שופכת אור על מהות הגיור.

לאור נושא זה נעלה את השאלה מהו מהותו של התהליך – האם המתגייר מצטרף לכת המאמינים ושומרי המצוות או מצטרף לאומה. האם ישנו אתוס לאומי כללי-אתני-חילוני המטרים את חובת קיום המצוות, או שמא כלשון רס"ג – "אין אומתנו אומה אלא בתורתיה", ועל כן בכל תהליך גיור "גוף הדבר והתחלתו" (כלשון הט"ז) הוא קבלת המצוות?

נקדים, שבסוגיה זו קשה מאד לגזור מן התקופות הקדומות לעת החדשה. קודם לתקופה זו הקהילה היהודית כולה היתה שומרת מצוות (לפחות ברמה העקרונית), ולא היה קיום ציבורי של אורח חיים יהודי שאיננו דתי, על כן ברירת המחדל היחידה היתה להתגייר תוך קבלת התורה והמצוות. רק בעת החדשה, במקביל לתהליכי חילון והשכלה בכל העולם המערבי, גם בישראל צמח טיפוס יהודי שאיננו שומר תורה ומצוות, ועלתה השאלה האם גיור ללא קבלת מצוות יכול להוות לכל הפחות גיור בסיסי המתקבל על ההלכה. בעקבות כך אנו ננקוט באופן כללי לגבי מקורות חז"ל והראשונים ש'לא מצאנו' אינה ראייה לאף אחד מן הצדדים, וקשה להסיק מההתעלמות של המקורות את החיוב המובן מאליו של קבלת המצוות, כמו גם להיפך, את חוסר הנחיצות שלה. אנו נשתדל בעקבות כך שלא להיתפס לדיוקים כאלה ואחרים, ונלמד רק מתוך עקרונות כלליים שחוזרים ומודגשים במקורות, על פיהם ננסה לקבל תמונה על מקומה של קבלת המצוות בגיור.

מעמדה של קבלת המצוות בגיור

את היחידה הקודמת הקדשנו לעיון במרכיבי הגיור השונים. במהלך הלימוד נוכחנו לדעת כי המוטיב של קבלת המצוות עלה בדברי רבים מן הראשונים כחלק אינטגרלי מהליך הגיור, כל אחד לפי דרכו. אמנם, במקורות חז"ל התמונה מורכבת יותר. ראינו כי המקור למרכיבי הגיור הוא בדברי רבי:

רבי אומר מה ישראל שלא באו לברית אלא בשלשה דברים במילה ובטבילה ובהרציית קרבן,
אף הגרים כיוצא בהם.

(ספרי במדבר קח)

ראינו כי המודל ממנו לומד רבי את הליך הגיור הוא מההליך אותו עברו ישראל בבואם בברית סיני וקבלת התורה. ראוי לחדד כאן ולומר שרבי איננו החכם הראשון שציין את המרכיבים הללו בגיור. שלושת המרכיבים הללו הוזכרו עוד בדורות קודמים לו. הקורבן במחלוקת התנאים בשאלה אם גר מחויב בקורבן מחוסרי כפרה (כריתות ב, א), והמילה והטבילה במחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע (יבמות מו, ב), כפי שראינו ביחידה הקודמת. זאת ועוד, המילה והטבילה לא היוו חלק ממשי בקבלת התורה, והיה צריך מאמץ כרונולוגי ודרשני כדי לחבר אותם למעמד זה¹. נראה שרבי לקח את כל הרכיבים הללו שהיו קיימים לפניו והלחים אותם סביב מעמד הר סיני². המאמץ הפרשני-דרשני הזה מלמד על החשיבות שראה רבי לסמוך את מודל הגיור למעמד הר סיני ותמתן תורה דווקא, כתוכן של הגיור. אם כן, מחד, נעדר בההליך שרבי עיצב האלמנט הפורמלי של קבלת המצוות, אך מאידך כל מהותה של ברית סיני היא קבלת התורה והמצוות, וכך ראה רבי את הליך הגיור שנלמד ממנה.

לא רק בדברי רבי ניתן למצוא את הקישור למתן תורה בהגדרת הגיור. כך, למשל עולה גם מדברי המדרש המשווה את תהליך הגיור למתן תורה פרטי של הגר:

א"ל ר"ש בן לקיש חביב הגר לפני הקב"ה מן אותן אוכלוסין שעמדו על הר סיני, למה שכל אותן אוכלוסין אלולי שראו הקולות והלפידים וברקים וההרים רועשים וקול שופרות לא קבלו עליהם מלכות שמים, וזה לא ראה אחד מכולם ובא ומשלים עצמו להקב"ה וקבל עליו עול מלכות שמים יש חביב מזה?

(תנחומא לך לך ו)

דוגמה נוספת לכך שחז"ל ראו בגיור בראש ובראשונה מהפך רוחני היא הגמרא ביבמות הדנה בייסורי הגר, ותולה זאת בחסרונות הקיימים בתהליך הרוחני שעבר:

תניא, רבי חנניא בנו של רבן גמליאל אומר: מפני מה גרים בזמן הזה מעוניין, ויסורין באין עליהן? [...] לפי שאין בקיאים בדקדוקי מצות כישראל; אבא חנן אומר משום ר' אלעזר: לפי שאין עושין מאהבה אלא מיראה; אחרים אומרים: מפני ששהו עצמם להכנס תחת כנפי השכינה.

(יבמות מח, ב)

מנגד, בדיונים ההלכתיים על הליך הגיור, מקומה של קבלת המצוות פחות ברור מאשר הרכיבים האחרים. הבית מאיר עומד על כך שהגמרא למדה את מקור דין הטבילה לר' יהושע מן האמהות, כפי שראינו ביחידה הקודמת

¹ הקורבן שממנו למד רבי מתואר בשמות כ"ד, כמלווה את עליית משה והזקנים להר. ברית המילה נעשתה הרבה קודם למעמד הר סיני סמוך לפסח מצרים; ולגבי הטבילה הגמרא (שם) דורשת זאת מעניין ההזאה בברית האגנות באותה הפרשיה, ע"פ הכלל שאין הזאה ללא טבילה. נשים לב לדברי ר"א ורבי יהושע במקורם שלמדו את הטבילה והמילה מהאבות והאימהות ניתן לפרש על פי דרכו של המאירי (שם) כמוסבים על שלושת האבות וארבעת האימהות. אמנם הסוגיה האמוראית בהמשך תרה אחר מקור לטבילה לאבות ולומדת זאת מסיני, אולי בהשפעת דבריו של רבי, או מפני שבניגוד לדברי רבי יהושע המקוריים היא ראתה צורך במקור לטבילה של האנשים גם כן.

² יתכן שדעת חכמים המפשרת בין רבי אליעזר לרבי יהושע ומחייבת את המילה והטבילה גם יחד היא למעשה עמדתו של רבי.

(יחידה 3, פרק ה) - "סברא הוא, דאם כן, במה נכנסו תחת כנפי השכינה?", ואם קבלת המצוות היא מעשה ממעשי הגירות ייתכן שבקבלה זו נכנסו:

אלא ודאי מוכח מזה דהודעת המצוות וקבלתן אינם עיקר הגירות, כי ידוע על כל פנים להגמרא מסברה דצריך עכ"פ מעשה בגופו.

(שו"ת בית מאיר סימן יב)

אם כן, נראה מחד שהמהפך הרוחני וקבלת המצוות כרוכים בקשר אדוק לגיור ומנגד אינם מופיעים כחלק מההליך הפורמלי של הגיור עצמו. אם כן יש לדון מהו הגורם המכונן, האם יצירת העם חייבה את נתינת התורה, או נתינת התורה היא שיצרה את העם, ובאנלוגיה לגר - האם הצטרפותו לעם היא שמחייבת אותו בקיום המצוות כאלמנט לאומי, או שקבלת המצוות היא שמגדירה אותו כיהודי.

מתוקף המורכבות של היחס בין המקורות השונים, נעיין בדברי הראשונים וננסה לדלות מהם באופן עקרוני את דעתם. בפרק זה נעסוק בשיטות חכמי ספרד ובעלי התוספות, הבוחרים לנקוט כצד אחד בהתלבטות, ובפרק הבא נעבור לדון בשיטת הרמב"ם המייצר מודל מורכב בשאלה זו.

שיטת בעלי התוספות - קבלת מצוות כרכיב מחייב בהליך הגיור

כפי שראינו ביחידה הקודמת, כשעסקנו בשיטת בעלי התוספות (יחידה 3, פרק ח), העלנו כי לדעתם קבלת המצוות מתפקדת כרכיב עקרוני ומהותי בהליך הגיור, ולא ניתן להשלים את הגיור בלעדיה. ראינו כי לדעתם נוכחות בית הדין מחויבת בשלב קבלת המצוות והעלנו שתי אפשרויות בדבריהם - אפשרות אחת היא שקבלת המצוות היא לב הגיור לדעתם ועל כן רק שם נצרכת נוכחות בית דין, אולם הסתפקנו ביחס לאפשרות זו, והעדפנו אפשרות פרשנית שנייה שלפיה כמו המילה והטבילה שהם לדעתם תנאי מקדים לגיור, כך הוא גם ביחס לקבלת המצוות שמהווה תנאי מקדים והכרחי לגיור, שנעשה לא על ידי הגר אלא על ידי בית הדין לאחר שהשתכנע בכנות רצונו של הגר להצטרף לישראל.

ניתן לעמוד על מספר מקורות נוספים בשיטת בעלי התוספות וחכמי אשכנז המורים על הכרחיות קבלת המצוות טרם הגיור ועל תפקידה הקריטי בהליך הגיור. כך למשל מובא בתוספות ישנים באופן מפורש, ביחס לגיורת שטבלה לנידתה:

וצ"ל דהכי מיירי **שקבלה כבר המצוות והודיעה מצוות** קלות וחמורות, דאי לאו הכי לא סגי בטבילת נידותן.

(תוספות ישנים יבמות מה, ב)

הגדיל עוד יותר בעל ספר חסידים באומרו שיש תוקף לקבלת המצוות עוד טרם המילה והטבילה:

גר שבא להתגייר וכבר קבל עליו כל המצוות מ"ע לעשות וכל מצות ל"ת שלא לעשות,

ומבקש שימולו אותו, והיה אחד מאכילו נבילות וטריפות כי אמר כל זמן שלא נמול ולא טבל הרי הוא כמו נכרי. א"ל חבירו זה לענין ישראל שאם נגע ביינו אסור לשתות, אבל כבר קבל כל המצות עליו איך יתכן להאכילו נבילות וטריפות.

(ספר חסידים תרצ)

מדברי בעל ספר חסידים עולה כדברינו שקבלת המצוות אינה מהווה גיור של ממש אלא תנאי מקדים לגיור, והיא בעלת תוקף מחייב.

מנגד, נראה שעולה מדברי בעלי התוספות שאם ברור לחלוטין שהגר ישלים את קבלת המצוות בהמשך, גם אם בעומדו לפני בית הדין לא קיבל עליו את המצוות באופן מלא, גיורו יהיה כשר ובית הדין יקבלו אותו, כך למשל בדבריהם על גרו של הלל שרצה להתגייר על מנת שיהיה כהן גדול (שבת לא, א):

ההוא דאתא לקמיה דהלל ואמר גיירני ע"מ לעשות כ"ג בטוח היה הלל דסופו לעשות לשם שמים וכן ההיא דהתכלת (מנחות מד.) דאתיא לקמיה דרבי גיירני ע"מ שאנשא לאותו תלמיד.

(תוספות יבמות כד, ב)

אם כן, נראה כי בעלי התוספות נקטו להלכה שקבלת המצוות היא חלק מהליך הגיור עצמו, כפי שאכן עולה מלימוד הליך הגיור ממעמד הברית בסיני, והיא מהווה את אחד מן המרכיבים הזהותיים של עם ישראל, אם לא המרכזי שבהם.

שיטת חכמי ספרד – חיוב במצוות כתוצר של גיור לאומי

ביחידה הקודמת, עסקנו במקביל בשיטת חכמי ספרד ובהליך הגיור לשיטתם (יחידה 3, פרק ז), וראינו כי לדעתם הגיור הוא הליך מתמשך הכולל בתוכו את המילה והטבילה. מה מקומה של קבלת המצוות בתהליך זה לדעתם? נראה, כי ביחס לקבלת המצוות הם עומדים בעמדה מנוגדת והפוכה לבעלי התוספות וסוברים שקבלת המצוות איננה אחד ממרכיבי הגיור כמילה והטבילה.

הריטב"א כותב בכמה מקומות כי הודעת המצוות אינה מעכבת את הגיור:

ומודיעים אותו קלות וחמורות. וסברא דרבוותא ז"ל **שאם לא הודיעוהו אינו מעכב** והכי משמע בפ' כלל גדול (סח.).

(ריטב"א יבמות מו, ב)

וכך גם ביחס לגר קטן כותב:

והאי דמטבילין אותו אע"ג דגר בעלמא בעינן שיודיעוהו קלות וחמורות, ההיא למצוה ולא לעכב והכא דלאו בר הודעה הוא אינו מעכב.

(ריטב"א כתובות יא, א)

גם הרמב"ן הבין באופן דומה, כשעסק בסוגיית גר שנתגייר לבין הגויים, שאומרת הגמרא עליו שהוא גר:

כגון שנתגייר בפני שלשה והודיעוהו מקצת מצות אחרות ולא הודיעוהו מצות שבת או שטעו ולא הודיעוהו, שאלו נתגייר בינו לבין עצמו אינו גר.

(רמב"ן שבת סח, א)

נדגיש כי הריטב"א והרמב"ן עסקו בהודעת המצוות לגר על ידי בית הדין ולא בקבלת המצוות שעל ידי הגר, ואולם נראה שמושגים אלה מתחלפים תדיר בדברי הראשונים. מכל מקום, גם אם נאמר שמדובר בהודעת המצוות ולא בקבלתן על ידי הגר, הרי רואים שלשיטתם ישנה אפשרות של גיור ללא ידיעת המצוות על ידי הגר כלל ובכל זאת הגיור עולה לו. אם כן, רואים כי לדעתם קבלת המצוות אינה חלק מהליך הגיור עצמו, שבא אל שלמותו בטבילה, וכפי שראינו ביחידה הקודמת שכינו אותה חכמי ספרד 'גמר הגיור'.

נציין, כי אין ספק שלדעתם הגר יהיה מחויב במצוות כמו כל אדם מישראל, אלא שמהות הגיור לשיטתם אינה כוללת את קבלת המצוות אלא את ההצטרפות הלאומית הבאה לידי ביטוי במילה ובטבילה, ומשהצטרף הגר לעם ישראל, מתחייב הוא במצוות מתוקף היותו ישראל. כלומר, לדעתם, הגיור הוא שלב מטרים המהווה הצטרפות ללאום, ולאחר שהגר מצטרף לעם ישראל מתחייב הוא מתוקף כך במצוות.

את המודל של חובת קיום מצוות שחלה על האדם לאחר הגיור ניתן למצוא בדברי רבי נח בן יוסף תלמיד הרמב"ן:

הנזיר לא אסר על עצמו לא את הענבים ולא את היין, אלא מחוקי הנזירות הוא שמיד שקבל אדם בעצמו להיות נזיר נאסר בדברים הללו, דומה למי שנתגייר שמיד נאסר בכל איסורי תורה מבלי שיאסרם עליו אלא מחוקי הדין שכל מי שהוא ישראל נאסר באיסורי תורה ומצווה במצותיה וכך הנזיר מצווה על היוצא מן הגפן.

(שיטה מקובצת נדרים יז, א בשם רנב"י)

אמנם, אין זה מן ההכרח להסיק שלדעת רנב"י אין צורך בקבלת מצוות בגיור, אלא שהוא מדגיש כי חלות החיוב איננה מכוח הצהרתו של הגר כי אם מפני חלות הגיור עליו.³

אולם על כך יש להעיר שתי הערות. ראשית, כבר עמדנו על כך שממקורות שונים עולה כי תפקיד הטבילה הוא לבטא את המהפך הרוחני שעובר הגר בגיור, ולכן סמוכה לו קבלת המצוות בהליך הגיור התקין. אמנם, על פי חכמי ספרד קבלת המצוות המפורשת איננה מעכבת, והלכה למעשה גיור עולה לדעתם גם ללא ידיעת המצוות כלל, אך מרכיב הטבילה מורה כי חלק מרכזי ממהותו של הגיור הוא המהפך הרוחני שעובר הגר.⁴

³ הדעת נותנת כך, שהרי אם היה פגם בטבילה ברור שעצם קבלת המצוות על ידו איננה מחייבת אותו עדיין עד שיטבול טבילה כשרה.

⁴ נעיר בהקשר הזה כי לעיתים ישנו פער בין הדגש של ההלכה על הפורמליות ובין החיבור המודע למהות המעשים המחויבים. מסתבר שגם גר שמל לשם גיור, ואיננו מודע למשמעות העמוקה של המילה, גיורו עולה לו, וכך גם לגבי הטבילה. כל הזכויות שמורות ©

ההערה השנייה היא המשכה של הראשונה, והיא שאין בדברי הראשונים ראייה מה יהיה דין מי שהתגייר במודע שלא על מנת לקבל עליו תורה ומצוות. כפי שציינו לעיל, קשה לדייק ממצואות בה כל ישראל היו חלק מקהילה שומרת מצוות למצב בו יהודים רבים אינם מקיימים מצוות. האם חכמי ספרד הקלו בעניין הודעת המצוות כי היא היתה הדבר המובן מאליו בגיור, שהוא מהפך רוחני-דתי, או מפני שסברו שהגיור הוא לאומי בלבד, והחויב במצוות הוא רק התוצאה שלו.⁵

אמנם, נראה שגם לאחר ההסתייגויות הללו עדיין יכול להיות הבדל בין שיטת בעלי התוספות לזו של חכמי ספרד, בשאלה עד כמה צריך הגר להיות מודע ולקבל על עצמו באופן מפורש את המצוות בעת תהליך הגיור. לשיטת תוספות שהגיור כולו נעשה בבית דין כאחת, וקבלת המצוות היא במרכזו, ואולי אף מזוהה עם התהליך כולו, צריכה תודעתו של הגר להיות שלמה וברורה בקבלת המצוות בבית דין. לשיטת חכמי ספרד, קבלת המצוות היא ברקע הגיור, ולא מרכיב פורמלי מעכב בתוכו, ומאחר שהגיור הוא תהליך מתמשך, יתכן שבשעת הגיור עצמו נסתפק בהצטרפות של מילה וטבילה, ונשלים עם תודעה בסיסית יותר של רצון לקבל על עצמו את התורה כחלק מהצטרפותו לעם ישראל.

סיכום

ראינו עד כה כי בעלי התוספות נקטו כי קבלת המצוות עומדת בשורה אחת עם שאר מרכיבי הגיור בהליך ההכרחי לשם הגיור, ונראה שהיא אף חשובה מהם, וזאת למרות שתיקתם היחסית של המקורות ביחס למרכיב זה, אולי מפאת היותו מעין הנחת מוצא ברורה מאלויה. מנגד, חכמי ספרד סברו שקבלת המצוות איננה חלק פורמלי ומעכב מהליך הגיור, ומספיקה תודעה כללית של מהפך רוחני. בפרקים הבאים נעסוק בשיטת הרמב"ם, ונראה כיצד הוא התמודד עם הפער בין המקורות ביחס לקבלת המצוות, שקיבלה מקום מרכזי בשיטתו בכלל ביחס לגיור כולו.

⁵ הרב אריאל ('תוקפו של גיור רפורמי', תחומין יז, עמ' 177) מוסיף ומסביר על בסיס דברי הרנב"י לעיל, שאם לא קיבל עליו הגר מצוות התורה יודה רנב"י שהוא כמי שקיבל על עצמו שלא לשתות יין ולא להטמא למתים מסיבות רפואיות וכדו', או שקיבל על עצמו נזירות על דעת לשתות יין ולהטמא למת, שברור שלא חלים עליו דיני נזיר שכן זוהי איננה נזירות. לכן הגר חייב להיות לכל הפחות עם רצון בסיסי לקיים מצוות כדי לתת פשר להתגיירות שלו, וזה על אף שלא עצם הקבלה שלו היא הגורם המחייב מבחינה הלכתית.